

SOKOL BRNO I (1862-1938)

Dějiny elitní moravské jednoty

STRACHOVÁ, Milena. Sokol Brno I 1862–1938. Dějiny elitní moravské jednoty. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2020. 183 s. ISBN 978-80-210-9441-3.

Abstrakt

Monografie se zabývá vznikem a vývojem nejstarší sokolské jednoty na Moravě. Popisuje složité počátky rodícího se sokolského hnutí v poněmčelém prostředí, kde docházelo k mnohem větším třenicím a animozitám, limitující rozvoj české tělovýchovy. Před námi tak vyrůstá obraz daleko složitější, než jak existuje ve vědomí široké veřejnosti. Autorka analyzuje význam a úlohu tělesné výchovy a sportu v českém emancipačním hnutí. Kniha zahrnuje časové období od 60. let 19. století do roku 1938. Ve svém výkladu autorka zároveň poskytuje pohled do společenských, ideových a politických dějů „moravského Manchesteru“ v 19. a 20. století. Tematiku dokreslují fotografie a citace z dobových materiálů.

Shrnutí

Uvolnění, ke kterému došlo po přeměně mocnářství v konstituční monarchii a po zavedení spolkového zákona v roce 1867, vedlo k vzestupu spolkového života. Od šedesátých let 19. století dochází k nárůstu animozit mezi Čechy a Němci, na Moravě k tomu přibýly zřetelné rysy moravského vlastenectví. Sokol jakožto nejpočetnější a nejvýraznější spolek sledoval kromě tělesné zdatnosti také otázku vzdělání svého členstva a jeho mravní i estetickou výchovu. Vždy také v jeho řadách působilo mnoho „necvičících údů“, věnujících se osvětové a národní práci. Proto byl ale také Sokol terčem pronásledování, zvláště v době, kdy nacionalismus Čechů i Němců graduje tj. od zamítnutí fundamentálních článků do první světové války.

Úmysl moravských turnerů v Brně strhnout do svých řad cvičence bez ohledu na jejich národnost byl jedním z impulsů, které vedly ke vzniku ryze českého tělocvičného spolku. Do čela těchto snah se postavil Jan Helcelet. Rozdílné podmínky v Praze a Brně se projevovaly také během pravidelných slavností turnerů. V brněnských ulicích nejenže nebyly podobné akce narušovány, ale vždy nacházely velkou odezvu. Podpory se turnerům v Brně dostalo také od politických prominentů z řad německých liberálních poslanců, navíc i městské rady se starostou v čele. Brněnský starosta Christian d'Elvert, který byl sám členem turnerského spolku a důrazně vystupoval proti Sokolu. Obavy moravských Němců vedly k mnohdy k přehnané reakci. Tento trend se ukázal také při založení Moravského tělocvičného spolku, čemuž se někteří Němci snažili všemožně zabránit. Úřady na vyšší úrovni však nebyly tak krátkozraké, a tak zásluhou místodržitele Adolfa svobodného pána Poche byl po mnohých obstrukcích umožněn vznik prvního českého tělocvičného spolku na Moravě. Počátky brněnského Sokola tak spadají do stejné doby jako v Praze. Tělocvičná jednota pražská však začala se cvičením až dva měsíce po brněnské.

Spolek potýkající se dlouhodobě s problémy – finančními, prostorovými, s nedostatkem cvičitelů i cvičenců, ale především s nepřízní brněnských úřadů – prodělal těžké začátky. Už v roce 1864 vedla všeobecná apatie k zastavení činnosti, kterou se ale ještě téhož roku podařilo obnovit. O tři roky později se spolek rozešel znovu. V roce 1868 se opět podařilo vdechnout

brněnské jednotě život, i když právě v tomto čase proti ní vystoupil Christian d'Elvert. Cyklicky se opakující založení a zániky brněnské jednoty mátlý i její kronikáře, kteří dlouhý čas kladli vznik až do roku 1868. Sedmdesátá léta 19. století se pro jednotu nesla v duchu změn a oslav. Hned na začátku dekády vytvořila jednota nesmazatelnou stopu v myslích mnoha diváků, když svétla svůj první prapor. O rok později se přestěhovala do nových místností v Besedním domě. Toto místo se na dlouhý čas stalo útočištěm spolku, i když ho v jistých chvílích finančně zatěžovalo. Rostoucí sebevědomí spolku bylo v roce 1877 sraženo, když byla jednota výměrem c. k. policejního ředitelství rozpuštěna. Ještě téhož roku ale Bedřich Hoppe podal návrhy stanov vedoucí k obnově. Z obavy před další perzekucí ze strany rakouských úřadů se jednota rozhodla v průběhu osmdesátých let k jiné formě prezentace. Kroji ozdobení sokolové kráčeli brněnskými ulicemi v rámci státních akcí, během nichž nemohli Němci proti českému spolku nic namítat.

Stále větší odcizení českého a německého elementu vedlo postupně k zaměření brněnské jednoty na všeslovanskou myšlenku. Ta jej vedla k navázání zahraničních kontaktů s jihoslovanskými národy. Získané vazby posilovala vzájemnými návštěvami a veřejnými vystoupeními. Mimo to udržovala brněnská jednota významné kontakty se spřízněnými jednotami v Čechách, Polsku, Rakousku či USA. Do dvacátého století vstoupila jednota plná síly a s vysokou mírou sebedůvěry. To se záhy zobrazilo také ve vzniku ženského odboru. Jeho dřívější vznik neumožňovala celá řada společenských předsudků. Nebyly mu však dány do vínku lehké začátky. Problémy a nevyjasněné elementární podmínky žen vedly ke sporu, jenž vyústil rozpuštěním odboru. Ten se podařilo po pětiletém spánku opět probudit v roce 1909, tedy v době, kdy brněnská jednota začala v obavách sledovat rostoucí ambice katolické tělovýchovy v podobě Orla. Brněnskou jednotou od samých začátků procházela celá řada názorů, z nichž zmiňme dvojí antipatii české společnosti – národní (vzdalování se německému obyvatelstvu) a náboženskou (antiklerikalismus, antisemitismus,). Podobné tendence se objevují po celou dobu habsburské monarchie a ještě i v samostatném státě.

Rok 1914 je významným mezníkem v dějinách brněnské sokolské jednoty, neboť to byl rok velkých změn. Brno se stalo svědkem velké manifestace sokolské a slovanské vzájemnosti. Ženskému emancipačnímu hnutí se podařilo prosadit v rámci moravského Sokola svou pozici. Jednotě se povedlo konečně uspořádat sokolský slet, který pro cvičence i návštěvníky spojovaly hluboké dojmy z akce samotné, demonstrace české emancipace na Moravě, ale také z nešťastného přerušení vinou atentátu na následníka trůnu. Ve válečném konfliktu prokázali členové jednoty své silné odhodlání. Muži v „poli“ a ženy na poli spolkového života. Právě jejich zásluhou a pílí fungovala brněnská jednota po celou dobu Velké války.

Poměry v nově vzniklé Československé republice nabízely brněnské jednotě zcela nové možnosti. Konečně se podařilo v letech 1927–1929 vybudovat vlastní sokolovnu. Sokol se po vzniku Československé republiky plně ztotožnil s novým samostatným státem. Byli to jeho členové, kteří vykonávali první národní stráž. V době nedostatku vlastní armády poskytli republice své síly k její obraně. Toto odhodlání nejen několikrát demonstrovali, ale hlavně několikrát prokázali.

Třicátá léta 20. století nejspíš nejlépe demonstrující protknutí sokolských hodnot se samostatným státem. Už v roce 1934 se v Brně připomíná úspěšný brněnský všesokolský slet. Tehdejší připomínka a vystoupení se neslo ve stínu vrůstajícího nebezpečí ze strany sousedního Německa. Již tehdy dokázali brněnští ochotu bránit svou vlast před jakoukoli agresí. Ještě výrazněji to ukázal v červnu a červenci 1938 uskutečněný X. všesokolský slet, který měl být především oslavou 20. výročí vzniku samostatné republiky. Stal se však hlavně mohutnou demonstrací odhodlání nejen sokolů, ale také mnoha dalších občanů Československa ubránit republiku vůči expanzi sousedního Německa. Mládí sokolové, rozjitřeni vlastenectvím, se přirovnávali k budoucím vojákům, a proto se také snažili v průvodu pochodovat a chovat jako

vojáci. Čtyřhodinový průvod se stal nejen národní manifestací Sokolů před nastupujícím nacismem, ale rovněž vyjádřením podpory z řad zástupců mnoha evropských zemí, nejvíce z Jugoslávie. Jak ukázal čas, naplno se duše sokolského hnutí a neochvějné morální hodnoty projevíly během období totality. To už je ale jiný příběh.

Date:

21. 9. 2020

Signature:

SOKOL BRNO I (1862-1938)

History of the elite Moravian association

Sokol Brno I (1862–1938) - History of the elite Moravian association

STRACHOVÁ, Milena. Sokol Brno I 1862–1938. Dějiny elitní moravské jednoty. 1. vyd. Brno: Masaryk University, 2020. 183 p. ISBN 978-80-210-9441-3.

Abstract

The monograph deals with the formation and evolution of the oldest Sokol association in Moravia. It describes the difficult beginnings of the incipient Sokol movement in a Germanised environment where disputes and animosities hindered development of the Czech gymnastics movement. The resulting picture is a lot more complex than the general public knows. The author analyses the importance and role of gymnastics and sports in the Czech national emancipation. The book covers the period from the 1860s to 1938. In her text, the author also offers a glimpse into the social, ideological and political developments in Brno – known then as the “Moravian Manchester” – in the late 19th and early 20th centuries. The book contains photographs and citations from contemporary sources.

Summery

The loosening of the regime marking the transformation of the Habsburg Empire into a constitutional monarchy and the adoption of the Associations Act of 1867 precipitated a rise of various public societies and clubs. From the 1860s, there had been a rise in animosities between Czechs and Germans, and in Moravia this was further complicated by growing Moravian patriotism. Sokol as the most numerous and distinct association promoted, aside from physical fitness, the education of its members and their moral and aesthetic development. Indeed, there were many “non-gymnastic members” pursuing public and national education. This was a reason why Sokol often faced persecution, especially at the time when the Czech and German nationalisms escalated and collided, i.e. from the rejection of the Fundamental Articles of 1871 to the beginning of World War I.

The intention of the Moravian Turners in Brno to welcome gymnasts into their ranks regardless of their nationality was one of the impulses leading to the formation of a purely Czech gymnastics association. Jan Helcelet stood at the forefront of these initiatives. The different circumstances of Prague and Brno also influenced the Turners’ regular celebrations. In the streets of Brno, similar events not only were not disrupted but also enjoyed wide support. Turners in Brno also received supports from prominent political figures among the German liberal parliamentarians and even the City Council headed by the Mayor. The Mayor of Brno, Christian d’Elvert, was himself a member of the Turner association and a strong opponent of Sokol. Their fears often incited the Moravian Germans to an excessive response. This was demonstrated for example at the founding of the Moravian Gymnastics Associations which some Germans tried to prevent at any cost. Fortunately, high-level authorities were not as short-sighted and many obstructions later, the first Czech gymnastics association in Moravia could finally be established thanks also to the Governor of Moravia Adolf von Poche. Sokol Brno was

thus founded at around the same time as Sokol Prague. However, the Prague association only started with the exercises two months after their colleagues in Brno.

The beginnings were difficult for the Brno association due to many problems with funding, finding proper premises, the shortage of gymnasts and instructors, but especially because of the hostility of Brno authorities. In 1864, the general apathy led the association to suspend its activities, but they resumed later that year. Three years later, the association dissolved again. In 1868, the Brno association reassembled, even though it faced opposition from Christian d'Elvert. The cycle of establishment and dissolution of the Brno association was confusing even to its chroniclers, who thus believed it was only properly established in 1868. The 1870s were a time of change and celebration for the association. Right at the start of the decade, the association left a strong impression in many viewers witnessing the christening of its first banner. A year later, the association moved to its new premises in Besední dům, which served as the association's base of operations, even though it sometimes also constituted a significant financial burden. The association's growing confidence was struck down in 1877 when it was dissolved by the decision of the Austro-Hungarian police directorate. Nevertheless, Bedřich Hoppe resubmitted Sokol's articles of association for approval the same year and the association was re-established. Fearing further persecution from the Austrian authorities, the association followed a different strategy of self-presentation in the 1880s. Sokol members in traditional folk costumes walked through the street of Brno during national events when the Germans could not object against the Czech association.

The growing rift between Czechs and Germans eventually led the Brno association to embrace Pan-Slavic ideas. This has led it to seek foreign connections with South Slavic nations. These bonds were then strengthened by mutual visits and public appearances. Additionally, the Brno association also maintained important ties with related associations in Bohemia, Poland, Austria and the USA. The association entered the 20th century full of vigour and self-confidence, which soon manifested in the formation of its women's division. This could not have happened earlier due to a number of contemporary social prejudices. The beginnings were not easy for the women's association. Certain problems and unclear elementary conditions for women led to a dispute which culminated in its dissolution. It was re-activated five years later in 1909, which was a period when the Brno association was increasingly concerned about the growing ambitions of Orel, the competing Catholic gymnastics association. From the very beginning, the Brno association was influenced by a number of viewpoints and opinions, including the two major prejudices present in the Czech society – national antipathies (marked by a growing alienation from the German-speaking population) and religious biases (manifesting as anticlericalism and antisemitism). Similar tendencies were appearing during the entire period of its existence within Austria-Hungary and even later in independent Czechoslovakia.

The year 1914 was an important milestone in the history of the Brno association as it brought many important events. Brno hosted a big manifestation of Sokol and Slavic unity. The women's emancipation movement managed to establish its position within the Moravian Sokol association. The association finally managed to organise a Sokol *slet* – the gathering of Sokols where gymnasts as well as visitors were left deeply impressed by the event itself, the demonstration of Czech national emancipation in Moravia, but also the unfortunate interruption caused by the assassination of Archduke Franz Ferdinand, heir to the Austrian throne. In the war that followed, members of the association demonstrated their strong determination – men on the fields of battle and women in the life of the association. Thanks to them, the Brno association operated during the entirety of the Great War.

The establishment of independent Czechoslovakia in 1918 provided the Brno association with many new opportunities. Between 1927–1929, their own *Sokolovna* (Sokol

house) was built. Sokol fully embraced the newly found Czechoslovak state and its members stood the first national guard. When the young republic still lacked its own armed forces, Sokols were determined to fight on its behalf and did so on many occasions.

The 1930s provide the best examples of the overlaps between Sokol values and those of the independent state. In 1934, Brno hosted a commemoration of the successful first Sokol *slet*. However, the commemoration and performances were overshadowed by the growing danger posed by the neighbouring Nazi Germany. Already at that time, Brno members proved their willingness to defend their native country against any aggression. This was demonstrated even more forcefully in June and July of 1938 at the 10th Sokol *slet*, which was also meant to be a celebration of the 20th anniversary of Czechoslovakia's independence. Instead, it became a massive demonstration of the determination of Sokols as well as many other Czechoslovak citizens to defend their country against German territorial demands. Young patriotic Sokols wanted to appear as future soldiers and tried to march and behave as ones during the manifestation. The four-hour procession was not only a show of national unity of Sokols in the face of Nazism, but also an expression of support from representatives of many other European countries, especially Yugoslavia. As time had shown, the spirit of the Sokol movement and its unfaltering moral values were put to the greatest test during the ensuing period of totalitarian rule. That, however, is another story.

Date: 21. 9. 2020

Δ

Signature:

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'Sokol', written over a horizontal line.